

Szegedi kutatók kísérletei Szélárnyékban

Születnek-e új növények? — Állati és növényi sejtek egyesítése — Válaszra váró kérdések

A világ legjelentősebbnek számító tudományos és ismeretterjesztő folyóiratai egy időben adtak hírt arról, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Központjának Genetikai Intézetében, párhuzamosan amerikai és angol laboratóriumokkal, sikerült állati és növényi sejteket egyesíteni. Szegeden a kísérleteket dr. Dudits Dénes, dr. Raskó István, dr. Hadlaczy Gyula és egy svéd vendégprofesszor, A. Lima de Faria végezte.

A sejttel te bontható

A tudósok olyan technikai eljárásokat dolgoztak ki és alkalmaztak, amelyek már lehetővé teszik, hogy nemcsak generatív, hanem úgynevezett testi sejteket is egyesítsenek. A sejttel eltávolítása után lehetséges például két levélsejt egyesítése és az így kapott termékből akár egy új növény felnevelése is.

A növényi sejtek jellegzetes alkotó része a sejtfal. A sejtek egybeolvadása pedig csak úgy lehetséges, ha ezt az fal nem akadályozza. A cellulózból és a hemicellulózból felépülő sejtfal bontó enzimekkel négy-hat óra alatt eltávolítható. Így sejttel nélküli sejteket, úgynevezett protoplasztok képeznek, amelyek megfelelő feltételek között képesek újra sejtfalat létrehozni. Az így regenerált sejtől teljes növény nevelhető fel. Ilyen technikával a szegedi biológiai központban is neveltek már fel új, teljes értékű növényeket.

Mindaz a távlatokban új lehetőségeket nyújt a növénynevelésnek. A hagyományos szabadföldi kísérletek mellett ugyanis új tulajdonságokkal rendelkező növényi egyedek előállítására sejtpopulációkból is lehetséges. E módszereket ma már világszerte, hazánkban is alkalmazzák új, kiváló tulajdonságú hibridfajták létrehozásának reményében. Az eddigiekben azonban csak arról volt szó, hogy egy-egy azonos növény, például répa-, vagy dohánysejtből, répat vagy dohányt neveljenek fel.

A további kutatások arra irányulnak, hogy különböző növények — például búza és rizs — sejtfaltól megfosztott sejtjeit egyesítsék. Ebben a kérdésben nagy előrehaladást jelentett annak felismerése, hogy a sejttel nélküli sejteket polietilénlútkal (PEG) hozzáadásával szorosan összetapadnak és ez lehetővé teszi egyesülésüket.

Felnevelt hibrid növény

Dr. Dudits Dénes szerint mindezekben ezzel a módszerrel sikerült több növény, például búza és rizs közös hibridsejtjének, úgynevezett heterokarionnak a létrehozása, amely később megfelelő életkörülmények között új sejttel alkotott. Így az új hibridsejtben a genetikai információhordozó sejtmagok és a citoplazma alkotórészek egy sejtbe kerültek. A szegedi kutatások azt igazolják, hogy többek között sár-

répa-árpa, szója-kukorica és más növények heterokarionjai előállíthatók, életképesek és megfigyeltek többszöri sejtoszódásukat, azaz növekedésüket is. Két sárgepafaj protoplasztainak fúziója után pedig sikerült hibrid növényt is felnevelni.

Genkísérlet

Ma már sejttel nélküli sejtekkel kémcsövekben dolgoznak a kutatók. Ez megadja a lehetőséget annak, hogy más növényekből izolált géneket be tudjanak vinni a falától megfosztott sejtekbe. Ma még csak néhány növényfaj — mint például a lucerna — képes a gyökerükön élősködő baktériumok segítségével a levegő nitrogénjét megkötöni és saját fejlődéséhez felhasználni. Ha sikerülnek a nitrogén megkötő baktérium genjét növényekbe átvenni, nagy fejlődést lehetne elérni más mezőgazdasági növények termelésénél is.

A sejtek működésének mind teljesebb megismerése ösztönzi a szegedi biológusokat. Ezért próbálkoznak meg — a világon elsőként — a növényi és állati sejtek hibridizációjával is. Bár a növények és az állatok között fejlődéstanilag nagy a távolság, ennek ellenére számos biokémiai folyamatuk és az ezekhez szükséges makromolekulák felépítése és szerepe hasonló. A kutatók sok kérdésre szeretnének választ kapni: képes-e osztódásra állati eredetű genetikai anyag a növényi sejtek plazmájában? Végbemennek-e az emlős sejtek alapvető életfolyamatai növényi sejtekben? Lehetséges-e sejtszintű „feladatátvállalás” — valamilyen szerepcserére — növényi és az állati eredetű genetikai anyag a növényi sejtek plazmájában? Végbemennek-e az emlős sejtek alapvető életfolyamatai növényi sejtekben? Lehetséges-e sejtszintű a „feladatátvállalás” — valamilyen szerepcserére — a növényi és az állati eredetű makromolekulák között?

„Hibrid sejtek”

A szegedi kutatók kísérletük első lépéseként sárgepa protoplasztokat és emberi eredetű sejteket — a kísérletekre világszerte használt Hela sejtjeit — fuzionáltatták. A növényi protoplasztokat és az állati sejteket összekeverték, majd polietilénlútkal adták a keverékhez. A PEG hatására állati sejtekkel, növényi protoplasztokkal és kis számban állati sejtek növényi protoplasztokkal is egyesültek. A „hibrid sejtek” kialakulásának bizonyítására a fuzionálás előtt az állati sejteket radioaktív anyaggal megjelölték. Ez a módszer azonban bonyolult és hosszadalmas volt.

A későbbiekben speciális eljárással az állati és növényi sejtmagokat más-más színűre festették. Így azoknak az egyesült sejteknek a kiválasztása, amelyekben mindkét sejtmag megtalálható, már gyorsabb és könnyebb. Az elkülönített különleges „hibrid sejteket”

ezután növényi táptalajba helyezték. Es megfigyelték, hogy ilyen körülmények között a növényi sejttel már néhány órával a fúzió után ismét kialakul, és a sejttel rendelkező növényi sejtekben Hela sejtmagok is láthatók.

A legújabb kísérletekben dr. Hadlaczy Gyula és munkatársai kimutatták, hogy a szójabab protoplasztok és az acetmusica sejtjeinek egyesítésével létrejött „hibrid sejtekben” mind az állati, mind a növényi sejtmagok képesek DNS szintézisre. Ezek a kísérletek bizonyítják, hogy az örökítő anyag (DNS) előállításának bonyolult biokémiai folyamata vértelmeget a mesterségesen létrehozott állat-növény sejtekben is.

A szegedi kutatók világszerte nagy érdeklődést kiváltó, e területen elért eredményeinek célja világunk titkainak, köztük a sejtek szerepének jobb megismerése. Tanulmányaikban és cikkeikben is hangsúlyozzák: a biológiai tudományok új eredményeit csak az emberiség javára szabad és kell felhasználni.

Dénes János

A diákok szabad ideje Lengyelországban

A varsói Pedagógiai Kutató Intézet adatai szerint a longyel iskolások napi elfoglaltsága fokozódik, és egyre kevesebb szabad idejük marad. Az általános iskolák felsőbb tagozataiban napi 8 órát is meghaladja a tanulás. A falusi gyermekek még rosszabbul állnak a szabad idővel. A középiskolákban csupán a házi feladatok elvégzése napi 4 órát vesz igénybe.

Megvizsgálták, hogy

mennyi szabad időt fordíthatnak a gyerekek a mozgásra. Kiderült, hogy a nyolcadik osztályosok rendkívül kevés időt töltenek mozgással, sportolással. A fiatalok ugyanis szabad idejük nagy részében a tv előtt ülnek vagy olvasnak. A Lengyelországban bevezetés előtt álló oktatási reform kiterjed mindezekre a hiányosságokra, és remélhetőleg gyökeres változást eredményez.

Zsarutörténet

Színes, magyarul beszélő francia film. Rendezte: Jacques Deray. Főszereplők: Alain Delon és Jean-Louis Trintignant. Eme legírásosbb zsarutörténet, mely — nomen est omen — nevében vállalja műfaját, ha nagyon muszáj hasonlítani övéhez (hogy lehessen megkülönböztetni tőlük), körülbelül így tehetnének: az üldözött némileg lezserebb, az üldözött elvetemültebb, valamivel gyilkosabb a sokévi átlagnál. Ambátor manapság ilyen az új modell.

Mindkettő egyéniség a maga nemében. A nyomozótiszt (Alain Delon) az emberséges módszerek híve. Ezúttal az sem véletlen, hogy a történet időpontja 1947, amikor a vallatásokról még a náci háborús bűnösök eszközeire asszociáltak az emberek. Az a tény, hogy a zsaru, hivatásának vállalásával, az életét kockáztatja, még nem jogosít fel a túlbuzgóságra — világszerte től az indulatos kollégáját Alain Delon. Szívesebben eszme, mely tulajdonképpen bőszesen elégedő erkölcsi tanulsággal, hiszen a filmes kriminológia általában beéri a jüres lövöldözéssel, üldözési jelenetekkel, mesterségesen kiélezett helyzetekkel. —

A pszichológusok megállapították, hogy az ember személyisége születésétől az élet végéig változhat, fejlődhet. Pontosabban: az egész életet át tartó személyiségfejlődésnek lélektani szempontból nincsenek áttörhetetlen akadályai.

Ha nem szakembereket kérdezzük arról, meddig, melyik életszakaszig nevelhető az ember, habozás nélkül válaszolják: a felnőttkorig, a munkakezdésig, vagyis amíg iskola jár. A hétköznapi és a tudományos álláspont különbözősége elég feltűnő, nyilván az előbbinek van pillanatnyilag több képviselője, valószínűleg azért, mert a mindennapi tapasztalás nem „igazolta vissza” kellő gyakorisággal a tudósok igazságát. A születés előtti fejlődésig tartó, jórészt intézményes nevelésnek nevelődésnek pedig van egy egyre feltűnőbb jelenségcsoportja, amely ezt a „hétköznapi”, melyen rögzült felosztást erősíti a felnőttkori „változhatatlanságról”. Ahhoz sem kell szakembernek lenni, hogy ezeket a jelenségeket felfedezzük; ahhoz sem, hogy összefüggést lássunk meglátjuk, meg a felnőttkori, immár jórészt nem intézményes „nevelődés” (önnevelés) oly gyakran emlegetett fogyatékoságai között.

Következzék a meglehetősen önkényes válogatás e rej-

télyes nevelési jelenségekből. Majdhogynem csezmőskorban kezdődik a dolog. Manapság az aprók többsége nem ilyen-olyan utcában, keletben vagy grúndon „gyerekeskedik”, hanem telepen. Lakótelepen. Reggel elviszik a korának megfelelő gyerektáborba, és a háza, a kockaház összkomfortos betonalkatjába. Tevékenységének nemcsak a terepe meghatározott és változhatatlan, hanem a formái is. Kivéve az utakat — bűcsődéből, óvodából hazafelé, meg a hétvégeket. Haszerencsésje van a kicsinek. Mert ha nincs, ezen a bizonyos úton, hazafelé (a reggel a nagy rohanások ideje), nem nyúlhat hozzá egy bokorhoz, nem markolhatja föl a földről, ami felkeltette az érdeklődését, se a szemetet, se magát a földet, se a falevelét. Nem haperedhet a fűre, nem ázhat meg az esőben, és nem tenyerelhet a hóba. Állatot, bogarat, madarat ha lát is, megtapintani tilos. Miért? Piszkos lesz a ruhája, megfázik, kimelegszik, fertőzést kap stb. Százszor jobban ismer mindent, ami „mű”, mint a természet anyagait. Napfény helyett vitamintablettát kap, és mert a környezetéről való tapasztalás szerzés természetes formáit nem „használatja”, még azt is könyvből, a képen sárgálló falevelekből tudja meg, hogy őz van.

A tanárnapról mesél otthon: „Ma egy olyan órát sikerült összehoznom, de olyat... Képzeld! Hét tanuló kísérleten mutattam be, hogy a testeknek árnyékuk van.” Tudnivaló: a tanárnap kiváló oktató, mindig igyekszik többet is a tanítványainak annál, mint ami a szigorú követelményrendszerben írva van. Szívesen megkérdem az osztályában: nem unatkoztok, gyerekek? A többség válasza — nagy valószínűséggel: nem.

Mert igaz lehet, hogy nem elég egyetlen kísérlet a fizikaórán, amikor nyilván nem az árnyék pusztá léte, hanem a természeté a téma. De azért is kell ennyi kísérlet, mert rengeg a gyerek, aki csakis a fizikaórán figyel oda az árnyéka. És ez — ha a fentiekre is figyelünk — már következmény.

A folytatásra is akad példa. Fiatalok — egymás között; szól a zene, szolgáltatja a gép, dohányoznak, beszélgetnek, iszogatnak. Tölteni kell. Egyik megkéri a másikat, tartja a poharát. Egy óra múlva ugyanúgy tartja, mert a töltőgetővel értekez-

nivalójuk támadt a soros nedű és a levegő fajsúlykülönbségéről, valamint azokról a fizikai törvényekről általában, amelyek megengedik, hogy a pohárban különböző halmazállapotú anyagok helyet cseréljenek.

Tévedés ne essék, nem az a mondanandó — Rousseau után, szabadon —, hogy vissza a természethez. Számos ideiglenes lakóhelyen kényszerűen beszerzett, „rossz álmaimban se jöjjön elő” — tapasztalat után nagy becsé van előttem a beton megnyugtató áttekinthetőségének; a műanyagok azon tulajdonságának, hogy a belőlük való tárgyakat tisztán lehet tartani, rendeltetésükben használni. Iskola helyett nem kívánom vissza az „élet iskoláját”, amelyben tanulni nemigen, csak sebezni gyűjtögetni lehetett. Jobban szeretem, ha valaki előbb át gondolja a világ dolgait, mintsem rohan szél ellen, fejjel a fának; inkább kedvelem a természetesen gondolkodó „élethelent”, mint a mindig gyakorlatias, örökké önmaga jobbát hajszoló „tettek emberét”.

Mindössze annyi a lényeg: megnyugtató lenne az előbbi példákban szereplő aprókat és nagyobbakat valamivel „életesebbnek” ismerni. Ha úgy tetszik, a család, az egészség — meg az oktatásügyi intézmények némely nevelését valamivel hatóságosabb, célrattartóbban, alkalmasint jobb módszerekkel kellene élethez szoktatni.

Ha a tudományok tényeinek ismerete nélkül nem is tudjuk, egyszerűen humánus alapállásból hihetünk abban, hogy az ember élete végéig képes változni, önmaga legjobb képességeit és erőit új és új célokra mozgósítani, a saját és a mások örömeire használni. De akit intézményes neveltetése idején nem segítenek hozzá, hogy a korának megfelelő egészséges viszonyba kerüljön természetel és társadalommal, felő, hogy nehezen talál indítékot, hogy később önmaga neveléséhez.

Üvegházakból lehet kiültetni palántákat, de csak akkor élnek meg, ha előbb szoktatják őket a levegőváltozáshoz. A szabadföldekkel negyeddannyi baj sincs. Legfőképpen később fordulnak termőre, gyümölcsük viszont izes és egészséges.

Sulyok Erzsébet

Egyszerűsítések a valutakiutalás rendjében

1978. január 1-től megváltoznak az európai tőkés országokba és Jugoszláviába irányuló turistautazásokra érvényes valutakiutalási rend lebonyolítási szabályai. Ettől az időponttól kezdve az említett utazásokra a Magyar Nemzeti Bank a valutakiutalást a kiutazásokhoz egyébként is szükséges utlevélkérdő-lapon fogja engedélyezni. Ennek megfelelően megszűnik a korábban rendszeresített (négy példányos) valutakiutalási úrlap, s azt az utlevélkérdő-lap helyettesíti.

Az utlevélkérdő-lapot megfelelően kitöltve a valuta eladásra felhatalmazott OTP-léköknél, illetve utazási irodáknál kell, valutakiutalás céljából benyújtani, amelyek azt — elbírálásra — a Magyar Nemzeti Bankhoz továbbítják, majd a Magyar Nemzeti Bank határozatával az igénylőnek (utazni szándékozóknak) visszaküldik. A valutakiutalási engedéllyel

ellátott utlevélkérdő-lappal lehet azután az eddigi gyakorlatnak megfelelően az IBUSZ utazási irodájához, illetve az utlevélhatóságok fordulni. Könnyítést jelent az is, hogy az eddigi 30 nap helyett a valutakiutalási engedély keltétől számított egy évben belül lehet az utlevélkérdő-lapot az utlevélhatóságnál — a kiutazás engedélyezése céljából — felhasználni, s a turistautazásra érvényes utlevél alapján — a már említett valutakiutalástól helyeken, a kiutalást — a kiutalást — (az eddigi 6 hónap helyett) az utlevél érvényességi idején belül bármikor meg lehet vásárolni.

Az új eljárással kapcsolatban az utlevélkérdő-lapok árusításával is megbízott OTP-tíkok és utazási irodák adnak bővebb felvilágosítást. A valutakiutalással összefüggő egyéb rendelkezések változatlanok maradnak.

N. I.

Olaj és gáz

Negyven évvel ezelőtt a Zala megyei Budafapusztán feltárták az első irani értéki szénhidrogénkészletet, de a rendszeres magyarországi kőolaj- és földgáztermelés a 2. számú kút megnyitásával,

1937. november 26-án kezdődött. Az azóta eltelt négy évtized alatt a bázakerétyvi szénhidrogénmezőből mintegy ötmillió tonna olajat és ötmillió köbméter földgázt hoztak felszínre. (MTI)